

שלחו להדפסה

גודל פונט

מוסף באזז דצמבר 2011

פנאי 2016

אמנות, רפואה והוצאה להורג

איה בן רון הרגישה שהאמנות משעממת אותה, מעייפת אותה, מנותקת מהמציאות. אז היא בחרה לצלם חולים במצב של צמח, חיטטה באיברים פנימיים ותלתה את עצמה כמעט עד מוות. היא חזרה עם תערוכה פרובוקטיבית שתוצג החורף בברלין ועם תובנות כואבות על ההתמכרות האנושית לטיפולים רפואיים

דנה גילרמן

10:15, 21.12.11

"לפניכם מעי ענק, של אשה שמתה ממחנק, את שורש העניין אסביר בחן, בעובדות נלמד להתבונן. החולה סבלה מחסימה סמויה וגורלית. ייתכן מולדת וייתכן תפקודית. כך או אחרת, אותה חסימה שהודחקה באה לידי ביטוי בהיעדר או ניוון יכולת ההרחקה, של משקע שנאגר בתוך קרום שנעתר".

הטקסט הזה, "פואמת מוות", שכתבה איה בן רון, אכן מציג מעי ענק, מלא בצואה, של אדם שמת מעצירות בשנות השישים. "מוזר לחשוב שזה היה בגוף של מישהו, ויותר מוזר לחשוב שאפשר למות מדבר כזה באמצע המאה ה-20", מהרהרת בן רון, שהטקסט הוא חלק מהתערוכה שלה "המסע לקיתרה", שתפתח באפריל במוזיאון להיסטוריה של הרפואה בברלין.

המעי הזה הוא רק אחד ממאות איברים שנמצאים באוסף הקבע של המוזיאון, שהוקם כבר ב-1800. חלקי הגוף האלה, שארוזים בצנצנות, הם אובייקטים מפתים ביותר לאמנית כמו בן רון (44), בוגרת המדרשה ואוניברסיטת גולדסמית בלונדון, שמרבה לעסוק ביצירתה - לעתים באופן אירוני ומושחז ולעתים באופן תיעודי ובוטה כמעט - בגוף המפורק, החולה, הקטוע, ובעולם הרפואה.

כך, למשל, בתערוכה האחרונה שלה, "Shift", שהוצגה בארץ לפני כשנתיים, הציבה בן רון קרוסלה מעץ עשויה מעוברים שמחוברים למכשירי הנשמה (מודל מוקטן של העבודה יוצג גם בתערוכה בברלין). לצדה הציגה סרט שמתעד חולים במצב של צמח במרכז הרפואי רעות (הסרט יוקרן בינואר בסינמטק תל אביב). "גיבורי" יצירותיה של איה בן רון הם הנידחים, הפגועים, החולים, המעוותים, הפצועים והזקנים, שונים שאחרותם גורמת לנו שלא להישיר בהם מבט, או לכל היותר להגניב מבט מציצני", נימקו השופטים את זכייתה בפרס שר החינוך ב-2008.

בתערוכת הפרס, שהוצגה שנה אחר כך במוזיאון לאמנות בעין חרוד, הציגה תבליט ענק, "שבע אחיות", ובו קבוצה של אחיות עומדות זקופות, בשורה, מול מיטות מוצעות וריקות. עבודה זו נמכרה לאחרונה על ידי גלריה AANDO, שמייצגת את בן רון בברלין, ב-15 אלף יורו. בן רון יודעת שעבודותיה לא קלות לעיכול ומציינת שהן נרכשות בעיקר בידי אספנים בינלאומיים, בעלי אוספים גדולים, שאינם מחפשים קישוט לסלון.

לעבור דרך רופאים, במסלול שסופו ידוע מראש

התערוכה הקרבה היא מעין סיכום של עשר שנים. העבודות השונות - וידיאו וסאונד,

פיסול והדפסים - יוצגו בין החפצים ההיסטוריים של המוזיאון, ינהלו איתם דיאלוג, ימחיזו אותם בעלילה חדשה שמייצרת תרבות בין מציאות לבדיה, בין הסיפור המדעי של אותם איברים משומרים לסיפור שרוקמת בן רון. אפשר לראות בהחייאה הזאת מעשה רומנטי: הרפואה המודרנית הפכה את החולה לאנונימי, לגוף מנותק מהקשר, ואילו בן רון שבה ומחיה אותו על ידי כך שהיא מספרת את סיפורו.

בעבודות הווידיאו רואים את בן רון, במדי אחות, מסבירה על היצירות שלה ועל המוצגים במוזיאון, כשלא תמיד אפשר להבחין בין אלה לאלה. הטקסטים כתובים בחרוזים, תמיד בלשון שפונה לאשה. דמות האחות מלווה את הצופה לאורך מסלול שבו 12 תחנות, וקולה מלווה אותו באוזניות שהוא מקבל בתחילת התערוכה (עבודה שמומנה בידי עמותת אאוטסט). מסלול ההליכה מתפתח באופן ליניארי, ועלילתו מבוססת על הפואמה "המסע לקיתרה" של שארל בודלר. זהו סיפור על מסע שהוא עורך לאי קיתרה, מקום הולדתה של ונוס. כשהוא מגיע ליעד הוא רואה גיליוטינה וגופה שנאכלת על ידי חיות, וכשהוא מתקרב עוד יותר הוא מזהה שזאת גופתו שלו. "בעצם מדובר במסע אל גן העדן וההתפכחות ממנו, בכמיהה לאהבה וליופי והשבר של זה", אומרת בן רון, ומחברת את גן העדן והיופי לנעורים ולמרדף אחריהם, ואת השבר למוות שמחכה בסוף.

אותו שילוב בין יופי לאימה מתקיים בחלק גדול מעבודותיה. "מלכודת דבש", היא מכה זאת. "אתה נלכד ביופי אבל בעצם אלו דימויים שהופכים למסר". למשל הבאנר הארוך והאסתטי שיוצג בחזית המוזיאון: מרחוק הוא נראה כטפט צבעוני וקסום, מקרוב מתגלים הרכיבים הקשים שלו - מכשירי הנשמה, ראשים חבושים, איברים פנימיים. לדברי בן רון, הבאנר מתאר מסלול בין לידה למוות, וכולו רצוף טיפולים כושלים - מניפולציות שהרפואה מחוללת על הגוף, ללא הצלחה, כדי להשאיר אותו בריא ומוצלח יותר.

אובייקט אחר במוזיאון שמשולב בתערוכה הוא צנצנת המכילה תינוקת שנולדה מתה, בחודש תשי"ז, כתוצאה מסיבוך של חבל הטבור. גם במקרה הזה חקרה בן רון את מאחורי הקלעים של המוצג, וגילתה שהיולדת, תושבת מזרח ברלין, חתמה על אישור לתרום את הגופה לטובת המדע. האם היא העלתה בדעתה שתצוגה במוזיאון נכללת בניסוח "למטרות לימוד"? לצד הצנצנת תוצג עבודת וידיאו נוספת בכיכובה של בן רון, שתסביר איך המוצג הגיע למוזיאון ולמה, ושוב עושה זאת כמו בסיפור ילדים מקאברי: "העוברה שלא ידעה על כך דבר, המוח שלה הרי עוד לא נוצר, את חבל הטבור צימחה במהירות בזק, והתחברה אל השליה של אמא חזק חזק, צפה לה בנוזל מי השפיר, ולא הרגישה שהוא ממאיר".

בהמשך מוצג "שיעור באנטומיה", פסל המורכב מחיתוכי ברזל ומתאר סצינה רפואית מוכרת: שולחן ניתוחים שעליו שוכב חולה ומסביבו רופאים. "יש מסורת כזו בבתי הספר לרפואה, שסטודנטים מצטלמים עם הגופה", אומרת בן רון. "אבל יש בזה גם משהו מאוד חזק מעולם האמנות — אותה העמדה של צילום קבוצתי ששייך למסורת של הצילום".

העבודה הבאה, "המפה", תוצג בחלל שבו חלונות עגולים ומסכים לבנים. על המסכים יודפסו רישומים בשחור-לבן של חלקי גוף שנמצאים בצנצנות. במרכז החדר, לצד פסל רופא ששייך לתצוגה ההיסטורית, תציג בן רון פסל אחות מעשה ידיה. "לכל הרופאים עשו פרוטומות (פסלים של חצי גוף עליון), אבל לא לרופאות", אומרת בן רון. "ההחלטה להציב דווקא אחות עוסקת בקשר שבין סיעוד לרפואה ובין המדע לרגש. הרופא מתרחק מהחולה יותר ויותר בשעה שהאחות מתקרבת".

בסוף המסלול, בקומה הרביעית, מוצגת העבודה האחרונה: פסל ברזל של האחות, תלויה ללא רוח חיים. כך מסתיים גם מסלול חיים - בדומה למסלול חייו הטרגי של הגיבור של בודלר, בדומה למסלול החיים הטרגי והבלתי נמנע של הצופים כולם.

להראות לאנשים את מה שהם לא רוצים לראות

בתחנה הזאת, האחרונה, לצד פסל האחות התלויה, מוצג סרט המתעד את הכנת התצלום שעל פיו נוצר הפסל (שתי העבודות הללו, אגב, יוצגו במרץ במוזיאון ישראל). התמונה צולמה בסטודיו במשך שעות בעזרתם של שני מומחים מעולם הרפואה: פרופ' יואל דונחין, מנהל היחידה לבטיחות החולה בהדסה, ונתן קודינסקי, מנהל מחלקת ההדרכה במגן דוד אדום. בן רון מספרת שהשניים כתבו את הספר "עזרה ראשונה להצלת חיים", ולרגע נראה שהעבודה אפשרה לה מפגש עם שתי דמויות נערצות. "הם באו לתלות אותי", היא מחייכת. "זה היה צילום מסובך ומסוכן, הייתי קשורה באלונקה במשך שעות, כמעט מתתי".

למה חשוב לך לחשוף את תהליך היצירה?

"אני מרגישה שאמנות היא כל כך מנותקת, ולכן חשוב לי לדבר ברור, להראות איך הדברים קורים. בעצם כל הפעולה הזאת נועדה לחלץ את האמנית מהסטודיו על ידי תלייה. זה היה בעצם כמו הוצאה להורג, וכל העניין של הרפואה מתגלם בזה. באים לעזור לך אבל בסופו של דבר פוגעים בך. זה סוג של אלימות לגיטימית תחת המסווה של דבר חיובי.

"ומה זה הדבר החיובי הזה? הארכת חיים ושיפוץ הגוף עד אינסוף? אני מטילה ספק גדול מאוד בשיפוץ הזה. המון כסף נשפך כדי למצוא פתרון לצורך שלנו למצוא דרך לנצח את המוות. כולנו עובדים בתעשייה הזאת, תעשייה של שימור ושיפוץ ופריצת גבולות הגוף עד אינסוף".

הצורך של בן רון לצאת מגבולות שדה האמנות, ליצור קשר עם המציאות היומיומית, בא לידי ביטוי בקשר שנוצר בין עבודתה לבין העולם האמיתי של הרפואה. לפני כמה חודשים, למשל, הוזמנה להשתתף בכנס רפואי בהמבורג שעסק באנשים במצב של צמח. היא הציגה את הסרט שצילמה בבית החולים רעות, סרט קשה לצפייה שמעלה שאלות מוסריות גם על המבט של האמנית. בסופו של דבר, גם אם קיבלה אישור מבית החולים ומבני משפחתם של המטופלים, היא חושפת מול המצלמה אנשים חסרי אונים.

"חשוב לי לחשוף מה שקורה היום בחברה בנושא של הארכת חיים והצלתם", היא מסבירה. "הגעתי לרעות כדי להבין מה זה החיים האלה, איך מתפקד מקום שכזה. אלה אנשים שלא מתנהל עליהם מחקר כי זה לא כלכלי לחקור את המצב שלהם. מין קהילה שלמה שלא רוצים לראות אותה. זאת לדעתי גם הסיבה שהסרט מקומם הרבה אנשים. הוא מראה להם משהו שהם לא רוצים לראות. אבל הסרט גם מראה מערכת מדהימה ויוצאת דופן באנושיות שלה שמטפלת בהם, והיה חשוב לי לחשוף את זה לאנשים. מעל הכל מרחפת השאלה 'למה?', ועל זה אין לי תשובה".

מה המוטיבציה שלך לעסוק בנושאים האלה?

"יש משהו בשיח של האמנות שהוא מאוד משעמם, מעייף ולא רלבנטי. הקשר של האמנות עם החיים עצמם הרבה יותר מעניין אותי, ולכן גם היה לי חשוב להציג את התערוכה הזאת בתוך מוזיאון לרפואה ולא לאמנות. המוטיבציה שלי מגיעה משיתוף הפעולה שלי עם מוסדות שאני חוקרת דרך האמנות, אם זה מוסד רפואי כמו רעות או כמו איכילוב, שם התנדבתי תקופה מסוימת באונקולוגית ילדים. הציניות היא כלי נוח לאמנים, ואני איבדתי את הציניות. עכשיו חשוב לי לעורר דיון סביב הנושאים האלה, הכל בעצם נסוב על המושג 'דאגה'. וחוף מזה יש התשובה הכי בנאלית: זה אקוטי, לא? אלה שאלות אקוטיות ואני לא יכולה לעסוק במשהו שהוא פחות מזה".